

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Ա. Կիրակի

• Տէրունական աղօթք «Հայր Մեր» եւ «Իմաստութիւն Հօր Յիսուս, տուր ինձ իմաստութիւն գրարիս խորհել եւ խօսել եւ գործել առաջի քո յամենայն ժամ. ի հար խորհրդոց, ի բանից եւ ի գործոց փրկեա՛ գիտ. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս »:

• Սաղմոսի ուսուցում [10 վայրկեան]
ԸՆԹԵՐՅՈՒՄ
ՍԱՂՄՈՄԵՐՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՀԵՏԵԻՈՂՈՒԹԵԱՄԲ
(Բ. ՏԱՐԲԵՐԱԿ)

- Քու բարիքներովդ ողորդէ՛ իմ կեանքս, ո՛վ Աստուած, եւ քու խոստումիդ համաձայն փրկութիւն շնորհէ՛ ինձի (51:1):

= Պիտի խօսիմ բոլոր անոնց, որոնք խօսքով կը նախատեն գիտ, որովհետեւ ես Քու խօսքիդ միայն կը վստահիմ (119:42):

- Իմ բերանէս ճշմարտութիւնը թող չբացակայի բնաւ, որովհետեւ ես Քեզի միայն կը վստահիմ (119:42):

= Խաղաղ կեանք մը ունիմ, որովհետեւ Քու պատուիրաններդ կը գործադրեմ (119:44):

- Վատ մարդիկ անիրաւութիւն գործեցին ինձի դէմ, սակայն ես երբեք Քու պատուէրներդ չանտեսեցի (119:51):

= Աստուծոյ յոսանքի ես եւ իմ Փրկիչովս միշտ ուրախ եղայ (119:52):

• Մաղթանք / աղօթք / ոսկեղէն համարի ուսուցում [10 վայրկեան]

•

-վերաքաղ «Խաչ քո եղիցի մեզ ապաւէն»:

Ոսկեղէն համար

«Նոր պատուիրան մը կու տամ ձեզի. ‘Սիրեցէ՛ք գիրար: Ինչպէս ես ձեզ սիրեցի՛ դուք ալ գիրար սիրեցէ՛ք: Զեր իրար սիրելովն է որ մարդիկ պիտի գիտնան թէ՛ դուք իմ աշակերտներս էք՝» (Յովհ.13:34-35):

• Շարականի ուսուցում [10 վայրկեան]
«Զօրութիւն Ս. Խաչի քո Քրիստոս»

Զօրութիւն սուրբ խաչի քո, Քրիստոս, որ կանգնեցեր ի փրկութիւն աշխարհի. սա պահեսցէ՛ ըզմեզ յամենայն փորձութենէ՛:

OCTOBER

1.- Sunday

• **Lord’s Prayer and Prayer on beginning work;** “Jesus, Wisdom of the Father, grant me wisdom, that I may at all times think, speak and do before You that which is good in Your sight. And save me from evil thoughts, words and deeds. Have mercy upon Your creatures, and upon me great sinner that I am”.

• **Reading/teaching of Psalms [10 minutes]**
Psalm 15

- Lord, who may abide in Your tabernacle? Who may dwell in Your holy hill?

= He who walks uprightly, and works righteousness, and speaks the truth in his heart.

- He who does not backbite with his tongue, nor does evil to his neighbor, nor does he take up a reproach against his friend.

= In whose eyes a vile person is despised, but he honors those who fear the Lord;

- He who swears to his own hurt and does not change;

= He who does not put out his money at usury, nor does he take a bribe against the innocent.

- He who does these things shall never be moved.

• **Teaching of Prayer/ biblical verses [10 minutes]**

- Before your precious and all-conquering Cross we fall down and worship and ask forgiveness of our transgressions for through this you did lift the condemnation of mankind. And now by your holy and divine sign grant your heavenly peace to all the world.

- Oh Christ, our God, guardian and hope of the faithful, protect and keep in peace Your faithful people under the protection of Your holy and venerable Cross.

- Deliver and save Your people from visible and invisible enemies. Make them worthy to thankfully glorify You with the Father and the Holy Spirit, now and always, and forever and ever, amen.

Քանզի ի սմա բարձրացար, Աստուած, եւ ի սմա հեղեր ըզպատուական սուրբ զարիւնդ. սա պահեսցէ ըզմեզ յամենայն փորձութենէ:

Եւ ըզքո միւսանգամ ըզգալուստրդ նշանաւ խաչի քո ցուցեր աշխարհի. սա պահեսցէ ըզմեզ յամենայն փորձութենէ:

- **Ճաշու Աւետարանի ընթերցումէն առաջ երգել**

- Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօր, սուրբ եւ անմահ

Որ խաչեցար վասն մեր ողորմեա մեզ:

«Խաչի տօներուն»

- *Նախընտրաբար ըստ Տօնացոյցի Կիրակի օրուան Ճաշու Աւետարանի ընթերցումը կատարել եւ համապատասխան բացատրութիւններ տալ: [15 վայրկեան]*

- *Անդրադառնալ կրօնական-ազգային տօներուն [5 վայրկեան]*

Այս Կիրակի խօսիլ «Ս. Խաչին փրկարար խորհուրդին» հոգեւոր/կրօնական իմաստի մասին:

- *Թելադրութիւններ եւ ծանուցում-յայտարարութիւններ [5 վայրկեան]*
- *Կամաւոր նուէրներու հաւաք*
- *Կիրակնօրեայի քայլերգ*
- *Դասարանային աշխատանք*
- *Փակման Աղօթք*

«Ճաշակեսցուք խաղաղութեամբ ըզկերակուրս որ պատրաստեալ է մեզի Տեառնէ, օրհնեալ է, Տէր ի պարգեւս իւր, ամէն»:

- By the Holy Cross let us beseech the Lord, that He may deliver us from sins and may save us by the grace of His mercy. Amen.

Biblical Verse

“A new commandment I give to you, that you love one another; as I have loved you, that you love one another. By this all will know that you are My disciples, if you have love one another” (John 13:34-35).

- **Teaching of ‘Sharagan’ or Spiritual hymns. [10 minutes]**

Before the Gospel reading students must sing

Trisagion “soorp Asdvadz”

Holy God, Holy and Mighty, Holy and immortal, who was crucified for us, have mercy upon us.

Variables of Trisagion

For Theophany and Transfiguration: “Who was revealed for us, have mercy upon us”.

For Purification, Pentecost and Assumption: “Who did come and are to come, have mercy upon us”.

For Feasts of the Cross, of the Church, saints and Fasting days: “Who was crucified for us, have mercy upon us”.

- **It is preferred to read the Gospel of the day. The teacher should explain/ comment what was read [15 minutes].**

On this Sunday it is appropriate to talk about the spiritual symbol and the saving power of the Holy Cross [5 minutes].

- **Announcements/ recommendations/ suggestions**
- **Collection**
- **Sunday School’s anthem**
- **Students depart to their classes.**
- **Closing Prayer**

“Let us peacefully eat this meal which the Lord provides for us. Blessed is the Lord in all His gifts. Amen”.

Բ. Կիրակի

**Տօն Ս. Թարգմանչաց Վարդապետաց
Նիւթ Հայ Գիրերու Գիւտը**

Աւետարանի Ընթերցում (Մատթ. 7:6-12, Ղուկ. 12:32-34):

• Տէրունական աղօթք «Հայր Մեր» եւ «Իմաստութիւն Հօր Յիսուս, տուր ինձ իմաստութիւն գրարիս խորհել եւ խօսել եւ գործել առաջի քո յամենայն ժամ. ի չար խորհրդոց, ի բանից եւ ի գործոց փրկեա՛ զիս. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս »:

• **Սաղմոսի ուսուցում [10 վայրկեան]
Ընթերցում**

**ՍԱՂՄՈՍՆԵՐՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՀԵՏԵԻՈՂՈՒԹԵԱՄԲ
(Բ. ՏԱՐԲԵՐԱԿ)**

- Քու բարիքներովդ ողողէ՛ իմ կեանքս, ո՛վ Աստուած, եւ քու խոստումիդ համաձայն փրկութիւն շնորհէ՛ ինձի (51:1):

= Պիտի խօսիմ բոլոր անոնց, որոնք խօսքով կը նախատեն զիս, որովհետեւ ես Քու խօսքիդ միայն կը վստահիմ (119:42):

- Իմ բերանէս ճշմարտութիւնը թող չբացա-կայի բնաւ, որովհետեւ ես Քեզի միայն կը վստահիմ (119:42):

= Խաղաղ կեանք մը ունիմ, որովհետեւ Քու պատուիրաններդ կը գործադրեմ (119:44):

- Վատ մարդիկ անիրաւութիւն գործեցին ինձի դէմ, սակայն ես երբեք Քու պատուէրներդ չանտեսեցի (119:51):

= Աստուծոյ յոսացի ես եւ իմ Փրկիչովս միշտ ուրախ եղայ (119:52):

• **Մաղթանք / աղօթք / ոսկեղէն համարի ուսուցում [10 վայրկեան]**

**-վերաբաղ «Խաչ քո եղիցի մեզ ապաւէն»:
Ոսկեղէն համար**

- «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ» (Առակաց 3):

- «Նոր պատուիրան մը կու տամ ձեզի. ‘Սիրեցէ՛ք զիրար: Ինչպէս ես ձեզ սիրեցի՛ դուք ալ զիրար սիրեցէ՛ք: Ձեր իրար սիրե-լովն է որ մարդիկ պիտի գիտնան թէ՛ դուք իմ աշակերտներս էք՝» (Յովհ.13:34-35):

• **Շարականի ուսուցում [10 վայրկեան]**

2. Sunday

Feast of Holy Translators

**Theme: The Invention of The Armenian Alpha-
bet**

Gospel Readings: (Matt. 7:6-12, Luke 12:32-34):

• **Lord’s Prayer and Prayer on beginning work;** “Jesus, Wisdom of the Father, grant me wisdom, that I may at all times think, speak and do before You that which is good in Your sight. And save me from evil thoughts, words and deeds. Have mercy upon Your creatures, and upon me great sinner that I am”.

• **Reading/teaching of Psalms [10 minutes]
Psalm 15**

- Lord, who may abide in Your tabernacle? Who may dwell in Your holy hill?

= He who walks uprightly, and works righteousness, and speaks the truth in his heart.

- He who does not backbite with his tongue, nor does evil to his neighbor, nor does he take up a reproach against his friend.

= In whose eyes a vile person is despised, but he honors those who fear the Lord;

- He who swears to his own hurt and does not change;

= He who does not put out his money at usury, nor does he take a bribe against the innocent.

- He who does these things shall never be moved.

• **Teaching of Prayer/ biblical verses [10 minutes]**

Biblical Verse

- “Men may know wisdom and instruction, understand words of insight” (Proverb 3).

- “A new commandment I give to you, that you love one another; as I have loved you, that you love one another. By this all will know that you are My disciples, if you have love one another” (John 13:34-35).

«Որք զարդարեցին»

Որք զարդարեցին՝ տնօրինաբար՝
գիմաստս անեղին, հաստատելով յերկրի՝ ըզգիր
կենդանի հովուել ըզհօտ նոր իսրայէլի-
(Քրիստոնեայ Հայաստան), երգով քաղցրութեան
հնչմամբ զԱստուած օրհնեցողք:

Որք զերկրաւոր մեծութիւն փառաց
խաւար կոչեցին, ապաւինելով ի յոյս ան-
մահ փենային՝ անճառ բանին արժանի՝ եղեն-
երգով քաղցրութեան հնչմամբ զԱստուած
օրհնեցողք:

Որք զօրութեամբ Հօր իմաստութեան
էին անեղի, հաստատեցին զաթո՛ւ սրբոյն
Գրիգորի՝ թարգմանութեամբ նշանագրու-
թեամբ. երգով քաղցրութեան հնչմամբ
զԱստուած օրհնեցողք:

- Ճաշու Աւետարանի ընթերցումէն առաջ երգել

Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօր, սուրբ
եւ անմահ

Որ յարեար ի մեռելոց, ողորմեա մեզ:

«Յարութեան եւ Յինանց Կիրակիներուն»

- Նախընտրաբար ըստ Տօնացոյցի Կիրակի օրուան Ճաշու Աւետարանի ընթերցումը կատարել եւ համապատասխան բացատրութիւններ տալ [15 վայրկեան]

- Անդրադառնալ կրօնական-ազգային տօներուն [5 վայրկեան]

Այս Կիրակի խօսիլ «Հայ Գիրերու Գիւտին, Ս. Սահակ, Ս. Մեսրոպ, եւ Վռամչապուհ արքայի ու Ոսկեղարու մշակութային յեղափոխութեան մասին»

- Թելադրութիւններ եւ ծանուցում-յայտարարութիւններ [5 վայրկեան]
- Կամաւոր նուէրներու հաւաք
- Կիրակնօրեայի քայլերգ
- Դասարանային աշխատանք
- Փակման Աղօթք

«Ճաշակեցողք խաղաղութեամբ ըզկերա- կուրս
որ պատրաստեալ է մեզի Տեառնէ, օրհնեալ է,
Տէր ի պարգեւս իւր, ամէն»:

- Teaching of ‘Sharagan’ or Spiritual hymns. [10 minutes]

Vork Zartaretzen

(Hymn of the Holy Translators)

They explained the wisdom of God, by establishing on earth the living letter. To preach to the New Israel (Christian Armenia) with sweet songs; let us bless God with these same letters.

- Before the Gospel reading students must sing

Trisagion “Soorp Asdvadz”

Holy God, Holy and Mighty, Holy and immortal, who was crucified for us, have mercy upon us.

Variables of Trisagion

For Theophany and Transfiguration: “Who was revealed for us, have mercy upon us”.

For Purification, Pentecost and Assumption: “Who did come and are to come, have mercy upon us”.

For Feasts of the Cross, of the Church, saints and Fasting days: “Who was crucified for us, have mercy upon us”.

- It is preferred to read the Gospel of the day. The teacher should explain/ comment what was read [15 minutes].

On this Sunday it is appropriate to talk about “St. Sahag, St. Mesrob, king Vram as well as the historical and spiritual revolution followed by the invention of the Arm. Alphabet” [5 minutes].

- Announcements/ recommendations/ suggestions
- Collection
- Sunday School’s anthem
- Students depart to their classes.
- Closing Prayer

“Let us peacefully eat this meal which the Lord provides for us. Blessed is the Lord in all His gifts. Amen”.

THE ARMENIAN CHURCH CENTER OF ARMENIAN CULTURE

It is a historic fact that Armenia was the first country in which Christianity was free and it was made the official Religion of the State in 301 A.D.

Christianity became free in the Roman Empire after the Edict of Milan by Constantine the Great, who conquered Rome and proclaimed Christianity free in the year 313 A.D.

The Armenian Church is one of the three oldest Christian Churches. The other two are the Greek Orthodox and the Roman Catholic, which have the same seven sacraments and Hierarchy.

These three are the oldest branches of the One, Holy, Apostolic and Universal Christian Church.

After Armenia had become a Christian state, it was still difficult for the priests and bishops to talk to the people about the teachings of Christ. Although the Armenian nobles often spoke Greek or Persian, the villagers and ordinary city dwellers spoke only Armenian. There was no Armenian alphabet, so anyone who wanted to write even a letter had to do so in Greek or Persian.

When the priests and monks tried to discuss Christianity with the people, they had to read the Bible in either Greek or Syriac, and then retell the story of Christ in their own words in Armenian. During church services, one priest would read the Bible in Greek or Syriac, and another would translate it at the same time into Armenian so the people could understand.

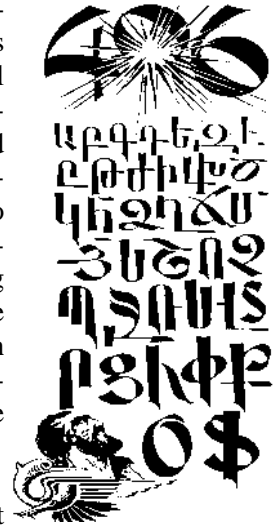
In the late fourth century (387), Armenia was divided between two powerful empires; Roman and Persian. Their policy was to assimilate the Armenian people.

The conversion of the Armenians to Christianity was a grave concern to the Persian rulers, for they could not fail to see that a Christian Armenia politically would be inclined towards Christian Byzantium, to the disadvantage of Persia. It was imperative, therefore to uproot Christianity in Armenia. As a consequence of this policy, King Dertad was murdered by poisoning.

Aristakes, the son and successor of St. Gregory, was assassinated by an Armenian prince, and Vartanes, Gregory's eldest son, almost met a similar fate. The fifth successor of St. Gregory, Nerses the Great, gave much attention to charitable institutions. He established orphanages, homes for old people, and for lepers. He built monasteries and shelters for travelers.

St. Nerses' successor St. Sahag was very interested in culture, but at the same time he was troubled by the knowledge that the people in Armenia could not read and write their own language because there was no Armenian alphabet.

With this very difficult political and religious situations, both the temporal and religious leaders of Armenia, King Vramshabouh and Catholicos Sahag had the farsightedness and the vision to see the necessity of the Armenian language as a unifying and liberating factor of the partitioned land, as well as an effective tool of communication for the propagation of the Gospel.

It was clear that militarily weak Armenia was in a difficult position. It was unthinkable to wage war against two powerful neighbors. Meantime, it was necessary to keep the people alert and well aware of the danger of the threat to their cultural integrity, and especially the younger generation.

To that end, the leaders of the Armenian nation agreed to the following concept:

- a) Invent an Armenian alphabet
- b) Open Armenian schools
- c) Put emphasis on the development of a distinctive national culture.

The task of inventing an Armenian alphabet was entrusted to Mesrob Mashdotz, who was well known scholar. He had served as the king's secretary until 394 A.D., when he decided to become a monk. St. Mesrob and some of his students traveled extensively, examined different alphabets and reviewed the work of a monk known as Daniel the Syrian. St. Mesrob worked for many months on the task from dawn until he would fall asleep over his work and his lamp would burn itself out at night. He used his knowledge of other languages well, and slowly the new alphabet took

shape. He created a phonetic alphabet -one in which each symbol represents one sound, and each sound was represented by one letter, but there were still a few sounds he found difficult to represent. He labored for weeks and weeks over these difficult letters, studying, designing, redesigning and praying.

Armenian tradition claims that it was during a time of prayer and meditation that the long-sought missing characters of the Armenian alphabet were given to him in a heavenly vision. This explains the centuries-old myth of the Armenian people that their alphabet was of divine origin.

Whether the alphabet was of divine or human origin one thing is sure, those 36 characters (two letters were added in the Middle Ages), became St. Mesrob's greatest gift to the Armenian nation.

Referring to this invention of the Armenian alphabet, in his book, "Life of Mashdotz" Goryoun wrote, "A legacy from God to the Armenian people".

The many hundreds of schools that were immediately opened created an environment with a strong national spirit, and the people were filled with hope regarding their future.

The introduction of the alphabet in 406 and the newly formed Armenian schools awakened an extraordinary widespread enthusiasm. The translation of the

Holy Bible and the writings of religious works were immediately undertaken along with efforts in opening schools and encouraging scholarship. This led the way to an unprecedented spiritual awakening for the Armenian people, as well as educational and literary movement. As a result of this talented religious figures and luminous Holy Translators: Eghishe, Movses Khorenatzi,

Goryoun, Eznik Koghbatzi, Ghazar Pharbetzi, David Anhaght, Mampre Verdzanough, Kyout Othmesetzi, Hovhan Mantagouni etc., the fifth century became known as "The Golden Century of the Armenian people".

St. Mesrob died in 438/40 and was buried in the village of Oshagan. Later a cathedral was erected at the site of his tomb, which can still be visited today.

St Sahag died in 437/9 and was buried in the region of Ashdshad.

The Armenian alphabet with its 38 characters provided an undefeatable armor for the Armenian nation which proved most effective in the troubled times which followed.

The development of written or literary Armenian made people less dependent on their powerful neighbors, east and west, and placed greater stress on national identity.

Armenians owe an eternal debt to Sts. Sahag, Mesrob and to the Holy Translators, for their precious legacy. They have become a source of inspiration to numerous Armenian intellectuals, from the fifth century on to our days.

As many Armenians say today, the 38 letters of the Armenian alphabet formed the most powerful stronghold of Armenian identity. They have been compared to an army that has defended the Armenian national identity for 1,600 years. While other nations with greater military might have long since disappeared and been buried in the cemetery of history.

ՀԱՅ ՆՇԱՆՍԱԳՐԵՐԸ ՀԱՅՈՒՆ ՅԱԻՆՐԺԻ ԶՐԱՎՃ

Մինչև 5-րդ դարու սկիզբը հակառակ սեփական գիրերու չգոյութեան, մեր նախնիք հաւանաբար ունեցած են *մեհենական* գրականութիւն, եւ սեպագիր նշանագրերով յունարէնը օգտագործած: Իսկ պնտական յարաբերութիւնը դրացի պարսիկներու հետ պարսկերէն է եղած ինչպէս յոյներուն հետ յունարէն:

Միւս կողմէ մեր նախնիք հակառակ անոր որ սեփական նշանագրեր չեն ունեցած, սակայն մշակած են անգիր բանահիւսութիւն, որուն պատահիկները մեզի հասած են *Գողթան Երզնր* անունով: Ինչպիսիւն են «Վահագնի Ծնունդը», «Արտաշէսի եւ Սաթենիկի վիպերգութիւնը», «Հայկի առասպելը»: Ժողովրդային ինքննկ նրգեր, նուիրուած՝ աշխատանքի, հարսանիքի, թաղման թէ այլ առիթներու:

Մակեդոնական փրկապետության շրջանին թէեւ Նելլենական մշակոյթը, արուեստները եւ արեւմտեան մտայնութիւնը փարածուած, որդեգրուած եւ փրկապետող

Մրցոց Թարգմանչաց Վարդապետաց
Holy Translators

հոսանք էին Նա յաստի մէջ, սակայն եւ այնպէս, հայեր ունեցած են հարուստ եւ զարգացած լեզու մը՝ *Տայերէն* կամ *Տայրէնը* եւ այդ խօսակցական լեզուով խօսած ու երգած բազմաթիւ երգեր, ինչպէս վերեւ յիշեցինք։ Որովհետեւ, եթէ *հայերէնը* զարգացման մասնաւոր աստիճանի մը հասած չըլլար, *Գիրտն* անմիջապէս վերջ, կարելի պիտի չըլլար ստեղծել

մեր գրականութեան *Ոսկեդարը*։

Նայ կեանքէն ներս նախքան *հայ գիրերու գիւտը*, առաջին հանրային դպրոցները յունարէն եւ ասորերէն լեզուներով, հիմնուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի նախաձեռնութեամբ։ Ասոնց մէջ հռչակ ունեցաւ «Թագաւորական Դպրոցը» ուր կ'ուսանէին հայ իշխաններն ու թագաւորականները։ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ Տրդատ թագաւոր, իրենց կրթական աշխարանքներու ընթացքին սերտօրէն գործակցած են ասորի մտաւորականներու հետ, հակառակ անոր որ Լուսաւորիչ ունեցած է յունական դաստիարակութիւն։

Նոս, յիշելու արժանի է այն պարագան, որ հայ գիրերու գիւտէն առաջ, հայերէն լեզուն կամ *հայրէնը* մշակուած լեզու մըն էր, ի վիճակի արտայայտելու հոգեկան ապրումներ, վերացական գաղափարներ, նուրբ զգացումներ. մէկ խօսքով՝ մարդկային կեանքի ամենէն բարձր եւ այլազան վիճակները։ Ու անկասկած, որ այդ բանաւոր, թէեւ մշակուած հայերէնով, հայ եկեղեցւոյ վարդապետներ, նախքան նշանագրերու գիւտը քրիստոնէական իրենց ուսուցումներն ու անբարանաւոր թարգմանութիւնները եւ բացարձակութիւնները զորս եկեղեցիէ-եկեղեցի կը կարարէին կը հանդիպէին ծանր դժուարութիւններու։

Եւ ճիշդ այդ դժուարութիւններն ալ խթան եղան, որ հայ հոգեւորականութիւնը խոկայ եւ ստեղծէ հայ ազգային տառերը։

Սեփական Գիրեր Ունենալու Տրամայականը

Ա.— Կրօնական Դրդապարճաւոր։

Տայեր պաշտօնապէս քրիստոնէայ էին, բայց հոգիներու մէջ տակաւին հեթանոսութիւնը կը տիրէր։ Քրիստոնէական կրօնին եւ հայ ժողովուրդի միջեւ պարուար մը կար, որովհետեւ քրիստոնէութիւնը չէր խօսուեր եւ չէր հասկցուեր ժողովուրդին կողմէ։ Փաւստոս Բիւզանդացի այս մասին խօսելով կ'ըսէ թէ, քրիստոնէական հաւարքի ուսուցումը եւ Աւետարանի պարզամտները որոնք տեղափարափ անձրեւի նման կը թափուէին՝ ոչինչով կ'ազդէին եւ ոչինչով կը նպաստէին ժողովուրդին մէջ քրիստոնէութիւնը փարածելու կամ ամրապնդելու։

Նակառակ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ իր քարոզիչ աշակերտներու տեսնազին ճիգերուն ու աշխատանքներուն, քրիստոնէական կրօնը բացարձակ, սորվեցնելու՝ տակաւին քրիստոնէութիւնը օտար եւ Աւետարանը անհասկնալի ու աններթափանց կը մնար, իսկ քրիստոնէական հաւարքը չէր ընդունուած հայու հոգիին։ Նեթանոս իշխաններ, նախարարներ, քրմական դասի ներկայացուցիչներ կը պայքարէին նորահասարակ եկեղեցւոյ դէմ։

Սահակ Կաթողիկոս վաթսուն թարգմանիչ վարդապետ քարոզիչներով դժուարութիւններու կը հանդիպէր, երբ զանազան գաւառներ եւ շրջաններ կը պտտէր *նոր կրօնը* փարածելու եւ սորվեցնելու իր աշխարանքին մէջ, կ'ըսէ Մովսէս Խորենացի։ Իսկ Փարպեցի կը տեղեկեցանէ թէ, եկեղեցւոյ մէջ Ս. Գրային եւ Աւետարանի ընթերցումները յունարէն եւ ասորերէն կը կարարուէին, թարգմանութիւնն ու բացարձակութիւնները հայերէն լեզուներով, զոր *թարգմանիչ* վարդապետներ կ'ընէին։

Մտրոպ, որ նախապէս զինուորական եւ արքունի պաշտօնեայ էր ու յեփազային կրօնաւոր՝ մաս կը կազմէր Սահակ Կաթողիկոսի թարգմանիչ վարդապետներու խումբին, ականաւոր կ'ըլլայ տիտուր այս վիճակին, եւ երբ որպէս քարոզիչ գաւառէ-գաւառ կը շրջագայէր քրիստոնէական կրօնը եւ հաւարքը ուսուցանելու՝ կ'որոշէ հայոց լեզուին համար նշանագրեր հնարել եւ այդ ուղղութեամբ աշխարանքներու կը ձեռնարկէ, սքանալով անշուշտ

Սահակ Կաթողիկոսի օրհնությունն ու աջակցությունը եւ Վռամշապուհ արքայի հաւանությունն ու պետական գանձի օժանդակությունը:

Բ.— Քաղաքական Դրդապարճառ:

Դ. դարու երկրորդ կէտն սկսեալ Արշակունեաց հարստութիւնը քաղաքական հանգրուաններէ կ'անցնէր: Մշայլ էր հայ քաղաքական հորիզոնը: Հայաստան (387) բաժնուած էր երկու մրցակից պետութեանց միջեւ: Արեւմտեան Հայաստանը հռովմէացիներու գերիշխանութեան ներքեւ էր, ուր անուանապէս Արշակ Գ. կը կառավարէր. իսկ Արեւելեան Հայաստանը Սասանեան պարսից եկեղեցայ Խոսրով Գ. անուանական թագաւոր էր:

Ռազմականօրէն րկարացած Հայաստանը չէր կրնար երկու զօրաւոր պետութեանց դէմ պարտազմիլ: Բիւզանդական փրկապետութեան փակ արեւմտեան Հայաստանը վերածուած էր բիւզանդական նահանգի, ուր յոյներ կը ջանային քաղաքական, կրօնական եւ մշակութային մարզերու մէջ հայերը առնել իրենց ամբողջ սկսանք փրկապետութեան փակ: Արեւելեան կամ պարսկական փրկապետութեան ենթակայ Հայաստանը նախապէս հեթանոս, այժմ Քրիստոնեայ եւ կրօնակից յոյներու, պարսից համար հաճելի չէր իրենց թշնամի յոյներու հայոց կրօնակից ըլլալով:

Քրիստոնէութիւնը ընդունելէ ետք (301) հայեր, մշակութապէս եւ քաղաքականապէս աւելի հակած էին դէպի Հռովմը: Ազնուականներու զաւակները եւ մասնաւորապէս եկեղեցականները իրենց կրթութիւնը կը սրանային յոյներու մօտ: Նոյնպէս մեծ թիւով յոյն եկեղեցականներ արեւելեան թէ արեւմտեան Հայաստաններու մէջ կը գործէին: Յունական այս ազդեցութիւնը չեզոքացնելու համար Պարսկաստան կը քաջալերէր ասորի եկեղեցականները եւ կը հովանաւորէր անոնց գործունէութիւնը Հայաստանի մէջ:

Կրօնական եւ քաղաքական զոյգ գերիւններու վրայ հայոց համար կացութիւնը խիստ վրանգաւոր էր, եւ դէպի ձուլում կարող էր առաջնորդել: Հերեւաբար, զոյարեւելու եւ մեր ազգային ինքնուրոյնութիւնը պահպանելու մտաւորութեամբ՝ թագաւոր, կաթողիկոս եւ հանճարեղ Վարդապետը՝ Ս. Մեսրոպ, կը քաջանային... գործելու ինքնապաշտպանութեան յարմարագոյն միջոցներ... հայ ժողովուրդը եւ հայրենիքը ներքին եւ արտաքին վրանգներէ փրկելու:

Բարեբախտաբար հայոց աւագանին կրցան ըմբռնել պահուան օրհասական ծանրութիւնը, եւ ըստ այնմ կողմնորոշուիլ: Ինչ որ հազուագիւր դէպքերէն մին է ընդհանուր հայոց պարմագրութեան մէջ, որով հայու զոյարեւելու կամքը շրջանցեց ամէն արգելք եւ յաջողեցան ղիմագրաւել վերահաս վրանգը:

Կրօնական եւ քաղաքական դէմքերը կրցան կացութիւնը փրկել: Կորսնցուցած իր անկախութիւնը, Հայաստան բնական էր որ չէր կրնար պարտազմ մղել դրացի հզօր պետութիւններու դէմ: Հայաստան կըրօնապէս ձուլուի դարձած՝ կը փրկուի երկու հզօր փրկութեանց միջեւ, որոնց միակ նպատակն էր ձուլել Հայաստանը իրենց մէջ: Հերեւաբար, կրօնական եւ քաղաքական զոյգ գերիւններու հայոց անզօրութեան գիւրակից հայ աւագանիին համար, հայոց դէմ ցցուող սահաւոր սպառնալիքները շրջանցելու գերազանցապէս ընդունելի՝ եւ միակ ելքը կ'ըլլայ Ս. Մեսրոպի առաջադրանք մտայնացումը՝ *սեփական գիրեր ու նենայն անկերած գելի հրամայականը*, ղիմակալելու ամէն փրկապետութիւն որ կը վրանգէր հայոց ազգային ինքնուրոյնութիւնն ու անկախութիւնը: փ

Կրօնական եւ ազգային-քաղաքական փեսակէտով, սեփական փառերու սրեղծումը անհրաժեշտ հրամայական մը դարձած՝ ձեռնհասօրէն եւ մարգարէական փեսիլքով սքանչելի պարագաներու փակ Ս. Մեսրոպ կը հնարէ հայոց այբուբէնը: Հայոց անմահութեան գրահանդերձը, որով, սկիզբ կը դրուի *Հայ Մշակոյթին*, եւ գրաւոր դարութեան: Կրօնական եւ ազգային-քաղաքական փրկապետով, սեփական փառերու սրեղծումը անհրաժեշտ հրամայական մը դարձած՝ ձեռնհասօրէն եւ մարգարէական փեսիլքով սքանչելի պարագաներու փակ Ս. Մեսրոպ կը հնարէ հայոց այբուբէնը: Հայոց անմահութեան գրահանդերձը, որով, սկիզբ կը դրուի *Հայ Մշակոյթին*, եւ գրաւոր դարութեան:

Հայ Գիրերու Գիւրով, հայոց ազգային գրականութիւն եւ մշակոյթ պիտի սրեղծէին կարենալ պայքարելու համար օտար ազդեցութիւն-

ներու դէմ եւ ապահովելու հայ ժողովուրդի մըջակոյթային եւ քաղաքական անկախութիւնը: Ներկայ ու ապագայ սերունդներ միշտ երախտաբար պիտի մնային հրաշագործ Մեսրոպի ղիւցագնական գիւրին եւ հայ գրականութեան Ոսկեղարը կերտող Թարգմանիչ Վարդապետներու մեզի կրակած սքանչելի ժառանգութեան:

Արդարեւ, հայ Գիրերու Գիւրը, նոր էջ եւ ուղղութիւն փուլաւ հայոց պարմութեան: Հայուն անխորապելի 38 աղոմական եւ ջրածնային գրահները, մաքառումի անանց ու ժանգախոյս այնպիսի՝ վահաններ

պիտի ըլլային, զորս յաղթական ցցուէին եւ ծառանային բոլոր դարերու Փոթորիկներու եւ սպառնալիքներու դէմ:

Հայ Գիրերու Գիւրին մասին կը խօսին ու դէպքը կը նկարագրեն Խորենացի, Կորիւն եւ Ղազար օարպեցի մարտնագիրները:

Հայ մտքի ու մարտնախի հրաշագործ եւ յաւերժական առաքեալ՝ Ս. Մեսրոպ եւ հոյլը Ոսկեդարու կերպիչ Թարգմանիչ Վարդապետներ՝ արդարեւ եղան հայ մտքի լուսաւորիչներ: Գիրերու Գիւրէն անմիջապէս երբ, Ս. Սահակի գլխաւորութեամբ՝ Կորիւն կ'ունենայ Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, ինչպէս նաեւ իրենց ժամանակի նշանաւոր հայրերու, աստուածաբան իմաստասէրներու յունական թէ ասորական գրականութեան ընտիր նրկերու թարգմանչական աշխատանքը: Կը բացուին բազմահարիւր դպրոցներ, կը ստեղծուի ազգայնաշունչ մթնոլորտ եւ ժողովորդը յոյսով կը լնցուի իր ապագային նկատմամբ: Այսպէս սկիզբը կը դրուէր հայոց ինքնուրոյն Մշակոյթ Գրականութեան: Ազգային մեր գոյատեւման պայքարը կը խարսխուէր ամենաապահով հիմքերու վրայ: Աստուած հայերէն կը խօսէր, կը գրէր, ու կը պայքարէր:

Ս. Մեսրոպ՝ առաջին մեծ ուսուցիչը հայ դպրութեան եւ կերտնական անձը հայ դպրոցի փարած ման, գրեթէ բոլոր գաւառներու մէջ իր եւ թարգմանիչ վարդապետներու գլխաւորութեամբ՝ կը բացուին ուսումնարաններ, ուր կը սկսին յաճախել ոչ միայն իշխանագուներ, այլեւ պարզ գիւղացիներու զաւակներ: Ս. Մեսրոպ եւ հոյլը թարգմանիչ վարդապետներու, միեւնոյն աշխատանքները կը փառնին նաեւ արեւմտեան Հայաստանի ամբողջ փարածքին: Միաժամանակ Ս. Մեսրոպ մեծ կարեւորութիւն կու տայ ուսուցիչներ պարուսպելու գործին: Խոսքով ալ իր աշակերտներ ժամանակի բարձրագոյն ուսումնարանները կը մեկնին՝ Ադէքսանդրիա, Եդեսիա, Անտիոք, Բիւզանդիոն, ուր՝ կը ստանան լեզուագիտական, իմաստասիրական եւ մասնագիտական պարաստութիւն:

Այս բոլորին զուգահեռ, զարմանալի է որ Մեծ Ուսուցիչը ժամանակ կը գտնէ Վրաց եւ Աղուանից երկիրները այցելելու եւ անոնց ալ այբուբենի նշանագրեր սրել ձեռն:

Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի աշակերտներէն նշանաւոր կ'ըլլան՝

Սքանչելի Կորիւնը,

Խորաթափանց վերծանող Եզնիկ Կողբացին,

Պարմագրութեան անմահանուն ռահվիրայ Ագաթանգեղոսը,

Տաղանդաշար երկրպագելի Փաւստոս Բիւզանդը,

Պարմահայր արժանահաւար Մովսէս Խորենացին,

Աւարայրի քաղցրադայլայլ Պլպուկ Եղիշէն,

Բազմահմուր Բանիբուն Ղազար Փարպեցին,

Փիլիսոփայ Դաւիթ Անյաղթը:

Որոնք աննախընթաց եւ զարմանահրաշագործաներու փակ՝ Հայ Մշակոյթի Ոսկեդարը կերտեցին: Այդ իսկ պարճառաւ Հոկտեմբեր ամիսը նուիրուած է անոնց կարգաւ մշակութային գործունէութեան ներքուման, զոր ամէն փարի ոգեկոչումի եւ յիշարակի հանդէսներով մեսրոպաբարբառ հայկազուններս կը պանծացնենք անոնց երախտաշար եւ երախտարժան աշխատանքը:

ST. MESROB MASHDOUTZ

Եթէ Հայաստան ու Հայ Եկեղեցին չունենային հայ գիր եւ գրականութիւն՝ հայը պիտի չկարողանար ազգային իր ինքնութիւնը պահել, ինչպէս չկարողացան պահել Մարաստան, Պարթեւաստան, Ասորեստան, եւ այլ ազգեր: Գիրն ու գիրքը եկեղեցիով եւ եկեղեցին ալ ազգով, քաղաքականը կրօնականին հետ, թագը Խաչով, խաչը Թագով՝ զօրացած, ազգը ու եկեղեցին դարերու վիորձանքներուն, հալածանքներուն դիմադրեցին եւ հրաշալիօրէն դիմացան եւ յաղթական դուրս եկան: Դարերու ընթացքին օտար, թշնամի եւ բարբարոս ժողովուրդներու անընդհար ճնշումներուն, հայ եկեղեցիով իրագործուած *Մշակոյթն* էր որ պահպանեց հայութիւնը: Իր բազուկի, մտքի եւ հոգիի *դրական* նուաճումներով, հայը, վաղուան անորոշ հորիզոններուն կը նայի Ոսկեդար Վարդապետներու փոխիլով:

Մեր սեպուհի պարտքն է մեր զաւակներուն եւ յաջորդ սերունդներուն փոխանցել մեսրոպաբնիլ, աստուածաբուր հայոց հիասքանչ *լեզուն* եւ հազարամայ *Մշակոյթը*: Կենդանի, վառ, աշխոյժ, եռուն ու բոք պահել մեսրոպահիմն հայ մտքի օրրան դարպարներն ու վարժարանները եւ լոյսի կաճառները, որպէսզի՝ հայուն ինքնութիւնն ու անմահութիւնը երաշխաւորող Մշակոյթի գրահացեալ *ջախը* անմար մնայ հայկազնեան անմահ ցեղի ժառանգորդներու, այն՝ որ դարերէն մեզի՝ է ժառանգուած եւ վաղուան դարերուն է բացուող, յամրընթաց բայց վճռակամ:

Միւռն Ծ. Վ. Ազնիկեան

Գ.Կիրակի

Վարագայ Ս. Խաչ/ Գիւտ Խաչի
Նիւթ՝ Ո՞ւր գտնել Խաչը կամ Ս. Գիրքը
Աւետարանի Հատուած (Մատթ.24:30-36, 27-36)

• Տէրունական աղօթք «Հայր Մեր» եւ
«Իմաստութիւն Հօր Յիսուս, տուր ինձ
իմաստութիւն գբարիս խորհել եւ խօսել եւ
գործել առաջի քո յամենայն ժամ. ի չար
խորհրդոց, ի բանից եւ ի գործոց փրկեա՛ գիս. եւ
ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս »:

• Մաղմոսի ուսուցում [10 վայրկեան]
Ընթերցում
ՍԱՂՄՈՄԵՐՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՀԵՏԵՒՈՂՈՒԹԵԱՄԲ
(Բ. ՏԱՐԲԵՐԱԿ)

- Քու բարիքներովդ ողողէ՛ իմ կեանքս, ո՛վ
Աստուած, եւ քու խոստումիդ համաձայն
փրկութիւն շնորհէ՛ ինձի (51:1):

= Պիտի խօսիմ բոլոր անոնց, որոնք խօսքով կը
նախատեն գիս, որովհետեւ ես Քու խօսքիդ
միայն կը վստահիմ (119:42):

- Իմ բերանէս ճշմարտութիւնը թող չբացակայի
բնաւ, որովհետեւ ես Քեզի միայն կը վստահիմ
(119:42):

= Խաղաղ կեանք մը ունիմ, որովհետեւ Քու
պատուիրաններդ կը գործադրեմ (119:44):

- Վատ մարդիկ անիրաւութիւն գործեցին ինձի
դէմ, սակայն ես երբեք Քու պատուէրներդ
չանտեսեցի (119:51):

= Աստուծոյ յուսացի ես եւ իմ Փրկիչովս միշտ
ուրախ եղայ (119:52):

• Մաղթանք/աղօթք/ոսկեղէն համարի ու-
սուցում [10 վայրկեան]

-վերաքաղ «Խաչ քո եղիցի մեզ ապաւէն»:
Ոսկեղէն համար

«Նոր պատուիրան մը կու տամ ձեզի-
՛Սիրեցէ՛ք գիրար: Ինչպէս ես ձեզ սիրեցի՛՝ դուք
ալ գիրար սիրեցէ՛ք: Ձեր իրար սիրելովն է որ
մարդիկ պիտի գիտնան թէ՛ դուք իմ աշա-
կերաներս էք՝» (Յովհ.13:34-35):

• Շարականի ուսուցում [10 վայրկեան]
Վարագայ Խաչի Ողորմեա (ԳԶ)

3. Sunday

The Holy Cross of Varak/ The Discovery of the
Holy Cross

Theme: Where to find the Cross; the Bible?
Gospel Readings: (Matt. 24:30-36, 27-36)

• Lord’s Prayer and Prayer on beginning
work; “Jesus, Wisdom of the Father, grant me
wisdom, that I may at all times think, speak and
do before You that which is good in Your sight.
And save me from evil thoughts, words and
deeds. Have mercy upon Your creatures, and
upon me great sinner that I am”.

• Reading/teaching of Psalms [10 minutes]
Psalm 15

- Lord, who may abide in Your tabernacle? Who
may dwell in Your holy hill?

= He who walks uprightly, and works righteous-
ness, and speaks the truth in his heart.

- He who does not backbite with his tongue, nor
does evil to his neighbor, nor does he take up a
reproach against his friend.

= In whose eyes a vile person is despised, but he
honors those who fear the Lord;

- He who swears to his own hurt and does not
change;

= He who does not put out his money at usury, nor
does he take a bribe against the innocent.

- He who does these things shall never be moved.

• Teaching of Prayer/ biblical verses [10 min-
utes]

- Before your precious and all-conquering Cross
we fall down and worship and ask forgiveness of
our transgressions for through this you did lift the
condemnation of mankind. And now by your holy
and divine sign grant your heavenly peace to all
the world.

- Oh Christ, our God, guardian and hope of the
faithful, protect and keep in peace Your

Քե՛զ Քրիստոսի կաթողիկէ եկեղեցւո՛յ շնորհողի: Գլաղթական ըզպատուական գաստուածընկա՛լ սուրբ նըշանս, մա՛տուցանեմք գորհներգութիւ՛ն մի՛շտ ի բարձունս:

Սա կամա՛լ քո Քրիստոս եւ թեւօք ամենագօ՛ր սուրբ Հոգւոյն, եւ դասու՛ք հրեշտակաց թռուցեալ ե՛կաւորի ի յեառն Վարագա՛յ բընակիլ ի նմա:

Եկա՛յք ժողովուրդք երկրպագեսցուք աստուածային սուրբ նըշանիս: Համբարձէ՛ք միաբան ըզձեռքս ձեր ի՛ սրբութիւն, եւ ըզընակեալն ի սմա մի՛շտ փառաւորեսցու՛ք:

«Զօրութիւն Ս. Խաչի քո Քրիստոս» կամ «Խաչի քո Քրիստոս Երկրպագեն Արարածք ամենայն»

Խաչի քո Քրիստոս երկրպագեն արարածք ամենայն, որ ի փրկութիւն մեզ կանգնեցաւ. սա՛ եղիցի մեզ պահպան յա՛ղթող, ապրեցուցանել ըզմեզ ի պատրանա՛ց բանսարկուի՛ն:

Ի սմա բարձրացար, բարձո՛ղղ անիծից, որ փառաւորեալդ ես ընդ Հօ՛ր, ժողովե՛լ ըզհեռացեալսն կենսաբեր փա՛յտիւն. ապրեցուցանել ըզմեզ ի պատրանա՛ց բանսարկուի՛ն:

Սովաւ լուսաւորեցան արարածք ամենայն. սմա՛ սպասէին արգելեալքն ի մեղսասէր բանտին. որ ազատեաց ըզմեզ ի պատրանա՛ց թը՛շնամւո՛յն:

- Զաշու Աւետարանի ընթերցումէն առաջ երգել
- Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօր, սուրբ եւ անմահ որ յարեար ի մեռելոց, ողորմեա մեզ:
Որ խաչեցար վասն մեր ողորմեա մեզ:
«Խաչի տօներուն»
- Նախընտրաբար ըստ Տօնացոյցի Կիրակի օրուան Զաշու Աւետարանի ընթերցումը կատարել եւ համապատասխան բացատրութիւններ տալ: [15 վայրկեան]

faithful people under the protection of Your holy and venerable Cross.

- Deliver and save Your people from visible and invisible enemies. Make them worthy to thankfully glorify You with the Father and the Holy Spirit, now and always, and forever and ever, Amen.

- By the Holy Cross let us beseech the Lord, that He may deliver us from sins and may save us by the grace of His mercy. Amen.

Biblical Verse

“A new commandment I give to you, that you love one another; as I have loved you, that you love one another. By this all will know that you are My disciples, if you have love one another” (John 13:34-35).

- Teaching of ‘Sharagan’ or Spiritual hymns. [10 minutes]

Before the Gospel reading students must sing Trisagion “soorp Asdvadz”
Holy God, Holy and Mighty, Holy and immortal, who was crucified for us, have mercy upon us.

Variables of Trisagion

For Theophany and Transfiguration: “Who was revealed for us, have mercy upon us”.
For Purification, Pentecost and Assumption: “Who did come and are to come, have mercy upon us”.
For Feasts of the Cross, of the Church, saints and Fasting days: “Who was crucified for us, have mercy upon us”.

- It is preferred to read the Gospel of the day. The teacher should explain/ comment what was read [15 minutes].

On this Sunday it is appropriate to talk about the spiritual symbol and the saving power of the Holy Cross [5 minutes].

- Announcements/ recommendations/ suggestions
- Collection

- Անդրադառնալ կրօնական-ազգային տօներուն [5 վայրկեան]

Այս Կիրակի խօսիլ «Ս. Խաչին փրկարար խորհուրդին» հոգեւոր/կրօնական իմաստի մասին:

- Թելադրութիւններ եւ ծանուցում-յայտարարութիւններ [5 վայրկեան]
- Կամաւոր նուէրներու հաւաք
- Կիրակնօրեայի քայլերգ
- Դասարանային աշխատանք
- Փակման Աղօթք

«Ճաշակեսցուք խաղաղութեամբ ըզկերակուրս որ պատրաստեալ է մեզի Տեառնէ, օրհնեալ է, Տէր ի պարգեւս իւր, ամէն»:

- Sunday School’s anthem
- Students depart to their classes
- Closing Prayer

“Let us peacefully eat this meal which the Lord provides for us. Blessed is the Lord in all His gifts. Amen”.

Հռովմի Դիոկղետիանոս կայսեր օրերուն, երբ խիստ հալածանք կար քրիստոնեայ հաւատացեալներու դէմ՝ իշխանուհի Հռիփսիմէ, խուսափելու համար կայսեր հետապնդումներէն՝ Գայիանէի գլխաւորութեամբ եւ այլ կոյսերու հետ Հայաստան կ'ապաստանի, ուր աւելի մեղմ եւ բարեացակամ վերաբերմունք կար քրիստոնեաներու նկատմամբ:

Եկեղեցական աւանդութենէ կ'իմանանք թէ Գայիանէ, Հռիփսիմէի վզէն Քրիստոսի խաչափայտէն մասունք մը անցուցած էր փորձութիւններու եւ վտանգներու դէմ որպէս պաշտպանութիւն: Կոյսերը երբ Հռովմէ կը փախչին արեւելք ապաստանելու, Հռիփսիմէ խաչի այդ նշխարը իրեն հետ Հայաստան կը բերէ: Սակայն երբ կը հասնի Վան, խաչի սուրբ մասունքը պիղծ եւ հեթանոս մարդոց ձեռքը չիցնալու համար, Վանի մերձակայ Վարագ կոչուող լեռնաշրջանի ժայռերու ծերպերուն մէջ կը պահէ Քրիստոսի խաչափայտին մասունքը: Պահուած Ս. Նշանին գաղտնի վայրին պաշտպանութիւնը կը վստահի բարեպաշտ երկու քահանաներու, իսկ ինք կ'ողորմի Վաղարշապատ, ուր՝ հետագային պիտի նահատակուէր Գայիանէի եւ իր բոլոր միւս ընկերուհիներուն հետ, երբ Հռիփսիմէ կը մերժէ ուրանալ քրիստոնէութիւնը եւ հայոց հեթանոս Տրդատ արքայի հետ ամուսնանալ:

Կոյսերու նահատակութենէն ու երկու քահանաներուն ալ վախճանումէն ետք՝ անյայտ կը մնայ Ս. խաչափայտի մասունքին տեղը:

Ի վերջոյ 7-րդ դարուն, երբ Հայաստան կ'ենթարկուէր արաբական արշաւանքներու աւերին ու կոտորածին, ահա աստուածային երկնահաս օգնութիւնը Խաչի լուսաւոր երեւոյթով երկնքի վրայ կը յայտնուի, յուսադրելու նահատակ հայու բեկորները, միաժամանակ՝ երկնահաս Ս. Խաչին զօրութեամբ հայոց դիմադրական շարքերը խտացնելու:

Before the time of Christ, the Cross represented the severest punishment possible for an individual. It was used in putting criminals and runaway slaves to death because it was such a slow and tortuous process. And because it was such a disgraceful way to die, no Roman citizen could be crucified, according to the law of the land.

Yet we know that Christ was crucified on a cross, and thereby gave it new meaning. By His death the Cross has been changed from an instrument of shame to the symbol of the highest glory.

It was not very long before the early Christians began to use the sign of the Cross as the symbol of their faith, that through Jesus Christ death had at last been conquered.

The Cross is such an important symbol to the Church, that our early Church Fathers had special feast days set aside dedicated to the Holy Cross. In the Armenian Church, there are four feasts of the Holy Cross.

- 1.– Exaltation of the Holy Cross 629 A.D.
- 2.– Holy Cross of Varak 650 A.D.
- 3.– Discovery of the Holy Cross 327 A.D.
- 4.– Apparition of the Holy Cross 351 A.D.

Today we celebrate and commemorate the feast of the Holy Cross of Varag. This feast is celebration of the piece of our Lord's Cross discovered on Mount Varak near Van, where it was concealed from her persecutors by Hripsime, the nun.

The Hripsimite Virgins, after coming to Armenia, dwelt on the heights of Mount Varag. Saint Hripsime always carried a small wooden cross, which was supposed to be made of a relic of the True Cross. One day, to escape persecution, she found refuge around the Varag Mountain; there she hid the cross among the rocks and fled to Vagharshapat, accompanied by the other Virgins.

Երկու ճգնաւորներ՝ Յովէլ եւ Թողիկ երկնային տեսիլքով եւ հրաշալի պարագաներու տակ, Վարագայ լեռան ծերպերէն կը գտնեն Քրիստոսի խաչափայտին Սուրբ ածիւնը: Արդարեւ Վարագայ հայոց լեռներու կատարին 12 յուսաւոր սիւներու ու անոնց զմբեթաձեւ կատարին հանգչող Խաչի նշանը երկու ճգնաւոր վանականներուն յայտնուելով մխիթարութիւն եւ հոգեկան արիւնթիւն կը պարգեւէ կեղեքողող, յուսահատ եւ նահատակ հայ ժողովուրդի գաւակներուն որոնք, Ս. Խաչի նշանին այդպէս յայտնուելը՝ երկնային բարենպաստ նշան եւ աստուածային օգնութիւն եւ միջամտութիւն կը նկատեն չընկրկելու այլ՝ հաւատքի արիւնթեամբ եւ համբերութեամբ դիմադրելու արաբական ներխուժումները: Իսկ օրուան Ներսէս Գ. Իշխանցի կաթողիկոս եւ հայոց սպարապետ Վարդ Ռշտունի իշխանին առաջնորդութեամբ դիմադրութեան եւ ինքնապաշտպանութեան ճակատներ կը կազմակերպուին:

Ներսէս կաթողիկոս այդ առթիւ կը գրէ «Նշանաւ ամենայաղթ խաչիւղ քո Քրիստոս» գեղեցիկ շարականը եւ Ս. Խաչին յայտնուած վայրին վրայ կը կառուցէ եկեղեցի եւ կը հաստատէ Վարագայ Ս. Խաչին նուիրուած ուխտի օր:

Միւռոն Ծ. Վրդ. Ազնիկեան

According to tradition, in the year 563, a hermit named Todik, who was the abbot of the monastery of Glak, while at prayers with his disciple Hovel, and in search of the location of the hidden cross, suddenly heard a sound, followed by a brilliant light thrown on Mount Varag, and surrounded by twelve illuminous columns.

After a while the lights moved inside the church and stayed on the altar. Todik and his disciple entered the church, too, fell on their knees in front of Saint Nshan, and worshipped and prayed.

The illuminous lights remained inside the church for twelve days. People from remote areas had also noticed the lights.

Clergymen, accompanied by a multitude of laymen, went to the church in grand Procession.

Among them were Vard, son of prince Teodoros of Rshtooni and His Holiness Nerses Catholicos Shinogh.

On the spot where the twelve illuminous columns had been seen, a church was constructed, and the church where Saint Nshan had stayed was expanded and converted into a magnificent large church.

In memory of the event, Nerses catholicos decreed the feast of the Cross of Varag which is celebrated during the month of October. He also composed the hymn of the day.

Mount Varag is situated in the south-eastern region of Van. There, in honor of the Cross, where St. Hripsime had hidden it, the monastery of Saint Nshan was also built.

ԳԻՒՏ ԽԱՉ

Աստուածորդի Քրիստոս մեռնելէ եւ գերեզմանուելէ ետք, Անոր խաչափայլը ինչպէս նաեւ միւս երկու աւազակներուն ալ խաչափայլերը ներուեցան Գողգոթայի աղբիւններուն մէջորպէս անպէտք առարկայ:

Երկար փորինքներ թաղուած մնալէ ետք Քրիստոսի խաչափայլը, զայն տեսնելու անհուն փափաք մը կ'արթննայ փակու օրէ օր բազմացող նորարարձ քրիստոնէայ հաւատացեալներու մօտ:

Բազմահազար քրիստոնէաներ, Հռովմէական կայսրութեան զանազան երկիրներէն Երուսաղէմ՝ ուխտի կ'երթան, տեսնելու Քրիստոսի ապրած եւ քարոզած սրբավայրերը:

Ահա այդ փորինքներուն **327**, քրիստոնէութեան մեծ պաշտպան Հռովմի Կոստանդիանոս կայսեր մայրը՝ Տեղինէ թագուհի, ինք եւս կը ծրագրէ Երուսաղէմ սուրբ քաղաք ուխտի երթալ, իր աչքերով տեսնելու Քրիստոսի ապրած եւ նահապետուած սուրբ տեղերը: Ինչպէս նաեւ պեղումներ կատարելու գտնելու համար քրիստոնէութեան պարծանք եղող Քրիստոսի խաչափայլը:

Յուդա անուն հնագէտ ծերունիի մը ցուցմունքներով, երկար պրպարումներէ եւ հետախուզական պեղումներէ ետք, Գողգոթայի աղբիւններու մէջէն զանազան ձեւի եւ մեծութեամբ խաչեր եւ գերաններ կը գտնեն: Մասնաւորաբար անոնցմէ երեքին շուրջ ծայր առած կասկածները, թէ այդ երեք խաչերէն ո՞րն է Քրիստոսի իրաւ խաչափայլը, շփոթի եւ իրարանցումի կը մտնէ ամբոխը: Ու այսպէս, մինչ անոնք անելի՛ եւ հարցական վարանումի մէջ կը ջանային սրուգել Քրիստոսի խաչափայլը, ահա անդիէն կը նշմարեն սգաւորներու թափօր մը՝ շալկած միամօր մէկ հարիկ մեռած գաւկին դիակը, իրենցմէ ոչ շար հեռուէն կը յառաջանար:

Սգաւորներու ամբոխը մօտեցած երեք խաչափայլերուն, կը կեցնեն թափօրը եւ մեռած պատանին երեք խաչերու վրայ կարգաւ կը դնեն: Երբ մեռած մանուկը կը հանգչեցնեն Քրիստոսի՝ խաչափայլին վրայ... հրաշք եւ զարմանք բոլորին, ահա յանկարծ մանուկը յարուսիւն առած կը կենդանանայ... անտեղեակ պատահարին եւ իրարանցումին՝ շփոթահար պակուցումով ակնապիշ չորս դին կը հետախուզէ... իր վրայ սեւեռած աչքերու մէջ ուրախութեան եւ յուզումի արցունքներէն ամէն ինչ կը կռահէ եւ կը հասկնայ պատահարը եւ հրաշքը...:

Եկեղեցական պարմութիւնը անդրադառնալով այս դէպքին կը յիշարակէ թէ ներկայ հանդիսատեսներէն երկրասարդ մը, տեսնելով կատարուած այս հրաշքը դարձի գալով քրիստոնէութիւնը որպէս ճշմարիտ միակ կրօն կ'ընդունի եւ այնուհետեւ անձնորդի խիզախութեամբ Քրիստոսի Աւետարանը կը քարոզէ: Պարմութիւնը կը յիշարակէ թէ Քրիստոսի սիրով վառուած այդ անձնուրաց անհարը Երուսաղէմի ապագայ Եպիսկոպոս՝ Կիւրեղ Երուսաղէմացին է, որ իմացական բարձր

պարաստութեամբ, լրջախոհութեամբ եւ աստուածաբանական ու սուրբ գրային լայն հմտութեամբ եւ պաշարով քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեծագոյն ջարագովներէն ու եկեղեցական փորաններէն մին կ'ըլլայ:

Միւս կողմէ քրիստոնէաներ՝ Ա. Խաչին Գիւրով խանդավառ, իրենց մէջ ալ աւելի բռնկած Քրիստոսի եւ քրիստոնէական հաւատքի *սէրը*՝ մեծ թափօրներ կազմած քաղաքի շուրջ-բոլոր կը պտուցնեն *խաչափայլը* եւ կը փառաւորեն զԱստուած: Որովհետեւ արժանի ըրաւ տեսնելու քրիստոնէից պարծանք՝ Խաչին իմանալի, շօշափելի գորութիւնը: Խաչը, նախքան Քրիստոս եւ քրիստոնէութիւն՝ մահուան եւ պարիժի անարգ ու սարսափելի գործիք մըն էր, այնպէս ինչպէս մերօրեայ կախաղանը, էլէքորական աթոռը, թունաւոր կազի ներարկումը կամ թէ զանազան պետութիւններու, կառավարութեանց որդեգրած մահապարիժի այլազան ձեւերն ու միջոցները, որոնք նպատակ ունին ոճրագործ մահապարտներ մահուան դատապարտել:

Բեթղեղէմածին Աստուածորդի Քրիստոսի երկրաւոր կեանքը, Գողգոթայի բարձունքին, մահուան գործիք՝ խաչին վրայ բեւեռուած կամաւոր յանձնառութեամբ շարտերուն փրկագին պարգեւելով՝ խաչին փուռ նոր իմաստ եւ փարողութիւն:

Քրիստոսով խաչը դարձեցաւ մահուան, անարգ եւ վախազող գործիք մ'ըլլալէ: Որովհետեւ Քրիստոս հասարակ մեղապարտ մահկանացու մը չէր, այլ իր կեանքը կը զոհագործէր եւ որպէս փրկագին կու տար մեղքի եւ մահուան ճիրաններէն, գերութեւնէն ազատելու մարդը:

Քրիստոսով խաչը նուիրականացաւ, եւ վերածուեցաւ մահուան վրայ յարութեան, կեանքի եւ յաղթանակի խորհրդանիշ:

Միայն Քրիստոսով խաչը դարձաւ քրիստոնէութեան պարծանք:

Քրիստոնէութեան խորհրդանիշ եւ Քրիստոսի մեր մէջ կենդանի, մշտական ներկայութեան յուշարար:

Մարդկութեան հանդէպ սիրոյ եւ զոհողութեան գերագոյն արարքը՝ Քրիստոսի Խաչին վրայ յանձն առած փրկագործութիւնն էր. «Որովհետեւ Աստուած ա՛յնքան սիրեց աշխարհը, որ մինչեւ իսկ իր Միածին Որդին փուռ, որպէսզի անոր հաւատացողը չկորսուի, այլ՝ յաւիտենական կեանք ունենայ: Որովհետեւ Աստուած իր Որդին աշխարհի դրկեց՝ ո՛չ թէ որպէսզի աշխարհը դատապարտէ, այլ որպէսզի աշխարհը փրկէ» **Յովհ. 3:16-17**:

Սակայն մարդիկ, կ'ըսէ Աւետարանը խաւարը, մեղքը եւ մահը նախնորեցին: Որովհետեւ անոնց գործերը չար էին: Ան որ մեղք կը գործէ, կ'արէ լոյսը, ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը, եւ կը խուսափի, որպէսզի՛ ո՛չ ոք տեսնէ կամ վերահասու ըլլայ արարքին ու դատապարտէ զինք:

Այսպէս են բոլոր մեղաւորները: Այսպէս՝ բոլոր Աստուծոմէ հեռացածները: Այսպէս ենք նաեւ մենք այսօր,

ինչպես անցեալին Փարիսեցիք, հրեայ մեծամեծներ եւ օրուան կրեթական իշխանութիւնը որոնք, տեսան լոյս Քրիստոսը, բայց եւ այնպէս շուռ տուին իրենց երեսները: Տեսնելով տեսան, լսելով լսեցին՝ բայց չհասկացան, չուզեցին հասկնալ: Բա՛ց այքերով Օրէնքի տառին կառչած՝ մտքով եւ հոգիով կոյրե՛ր էին: Կոյրեր եւ խուկեր էին: Անոնք նախնորեցին մնալ մեղքի եւ մահուան դարապարտութեան մէջ:

Անոնք իրենց այքերով տեսան Քրիստոսի հրաշագործ գորութիւնը: Աստուծոյ փառքը երկրի վրայ: Աստուծոյ կամքը եւ կեանք պարգեւող խօսքը երկրի վրայ: Քրիստոսի վերանորոգ կեանքի հրաւերը, սակայն մնացին անտարբեր՝ հին մարդու, մեղքի եւ ապականութեան խաւարի շապիկը զգեցած:

Քիչեր էին, աշխարհէ արհամարհուած տկար մարդիկ որոնք տեսան, կրցան լոյս Քրիստոսի աստուածային իրաւ նկարագիրը ըմբռնել եւ ընթանալ *խաչի* ու *աւերարանի* ճամբով եւ վկայել յարուցեալ Տէրը:

Անոնք առաքեալներն ու Քրիստոսի հետերորդներու ափ մը անձնուրաց, Ս. Հոգիին զրահով սպառազինուած ներն էին, որոնք *խաչին* նշանով յաղթեցին աշխարհի:

Անոնք գրած էին *խաչը*, վեհագոյն իմաստը եւ պարծանքը այս կեանքին: Որով, Քրիստոսի մշտական ներկայութիւնը իրենց մէջ տեսիլք, ուղղութիւն, յանձնառութիւն եւ նպատակ պիտի տար նորանոր գործողութիւններ յանձն առնելու:

Անոնք կեանքի աղբիւսներէն բարձրացած՝ Քրիստոսի առաքեալները, աշակերտներն ու հետերորդները, հեքազայ դարերու եկեղեցւոյ սրբազան հայրապետները, աշխարհէն ու առօրեայ մտահոգութիւններէն բարձրացած *գրան* իրաւ ճանապարհը, ճշմարտութիւնը եւ կեանքը:

Սրբազան մեր նախնիք, կեանքի աղբիւսներէն եւ աշխարհիկ գնայուն արժէքներէ բարձրացած՝ *գրան խաչը* եւ գիւտն այդ տուալ Գիր ու գրականութիւն, եղաւ հաւարքի ու հայրենիքի սրբազան գոյամարտ, վեհապատգ գմբէթ, երկնայոյզ հոգեթով աղօթք եւ աստուածաբարբառ շարական, ինքնութեան կնիք:

Սակայն ո՞ր եւնք մենք այսօր: Ո՞ր է *խաչին* ու *խաչեալին* տեղը մեր կեանքին մէջ մասնաւորաբար եւ համայն մարդկութեան կեանքին մէջ ընդհանրապէս:

Հակառակ կեանքի դոհուրոհին, վերիվայրումներուն, սուգին, տառապանքին եւ նեղութեանց՝ մարդկութիւնը տակաւ կը յամառի մնալ աշխարհիկ պաշտամունքներու ազդեցութեանց ներքեւ եւ անոնց հեքամուտ, կը յանձնուի կեղծ խաչերու, կեղծ աստուածներու պաշտամունքին եւ սին ու գնայուն արժէքներու անձնատուր կ'ըլլայ: Հոգիէ, հոգեկան արժէքներէ ու բարոյական հասկացողութիւններէ պարպուած, աշխարհին եւ աշխարհայինին գերին դարձած, նիւթական յաջողութիւններով սնապարծ մարդ արարածը ինքզինք մեկուսացուցած, Աստուծմէ անջատուած իր սիրուն ու ուշքը սեւեռած միայն երկրաւոր

ժամանակաւոր հարստութեանց, իր բախտն ու ճակատագիրը անոնց միայն կապած, նման է աւերարանի անմիտ այն մեծահարուստին (Ղուկ. 12:16-21), որ իր սիրտը, իր կեանքը երկրաւոր հարստութեան եւ զանձերու կը կապէ: Կը մոռնայ թէ ինք միայն ժամանակաւոր տնտես մըն է: Ուրիշի մասին չի խորհիր: Իր ամբողջ ուշքը եւ իր ամբողջ մտասեւեռումը նիւթական այս աշխարհն է: Իր սրտէն, իր հոգիէն, իր կեանքէն բացակայ են Աստուած, մարդկութիւն եւ բարոյական ամէն չափանիշ ու արժէք, որովհետեւ ան իր կեանքը եւ հոգին կապած ու յանձնած է աշխարհին ու աշխարհիկ աստուածներու: Ան հարուստ է աշխարհին համար, բայց հոգիով աղքատ թշուառական մը Աստուծոյ այքին: Ահա այսպիսիներուն է որ Քրիստոս կ'ըսէ. «Ուր որ է ձեր հարստութիւնը՝ հոն կ'ըլլայ նաեւ ձեր սիրտը» (Ղուկ. 12:34):

Մեր նախնիք իրենց սիրտը, կեանքը եւ ամբողջ հոգին, ճշմարտ եւ միակ Գանձը՝ Աստուած գտնելէ ետք, միայն Անոր յանձնեցին ու Անոր ծառայութեան նուիրուեցան առաւել քան հազար եօթը հարիւր տարիներ: Սակայն ճանապարհորդութիւնն այդ դիւրին չեղաւ: Այլ երկար ու դժուարին, տարասկներով եւ փուշերով լի, Գողգոթայի ու արեան ճանապարհորդութիւն՝ նման իր Որդւոյն Քրիստոսի:

Մենք այսօր, որպէս ժառանգորդները մեր նախնեաց հաւարքին ու տեսիլքին՝ պէտք է մենք եւս գտնենք ու պայծառ պահել գիտնանք Քրիստոսի *իրաւ խաչը*:

Անաղարտ ու անխառն հաւարքով, յոյսով եւ սիրով պահպանենք ու պայծառացնենք *լուսաւորչեան կանթեղին իւղը*:

Ահա մենք մեր հայրերու հաւարքով քու առջեւ ծնրադիր սեռակնաձեւ ով Ս. Նշան, քու միջոցաւ Աստուծոյ կ'ընծայենք մեր լաւահառաչ աղօթք հառաչանքը աղերսելով.

Ո՛վ սուրբ քառայթե,

Քեզմով սարանան պարտուեցաւ, մահը խափանուեցաւ,

Դժոխքի դռները խորտակուեցան...

Քեզմով երկնքի դռները բացուեցան, երկրի վրայ նոր երկինք ու երկիր արարուեցան:

Ո՛վ կենաց սուրբ փայտ, աստուածը նկատ վէմ, աստուածապարփակ երկինք, իմանալի խորան եւ բանալի արքայութեան:

Գաւազան գորութեան եւ պարիսպ ամրութեան,

Քրիստոնէութեան խորհրդանիշ ու անթաղթ պահապան:

Յաղթութեան նշան եւ հզօր աշտարակ,

Ճշմարտ Բանին ուսուցիչ եւ աշխարհի դաստիարակ:

Օրհնութեան կնիք եւ լոյսի շարրուան,

Բժշկութեան դեղ բազմաթեանկ հիւանդութեանց:

Պաշտպան երեւելի եւ աներեւոյթ բոլոր տեսակի վտանգներու, փորձութիւններու եւ թշնամական յարձակումներու:

KUD KHACH OR THE DISCOVERY OF THE HOLY CROSS

Քրիստոսի խաչափայլը կենդանի հաւարքի, վկայութեան եւ սիրոյ նոր Օրինագիրք է, աստուածորդւոյն կեանքի օրինակը ցոյացնող:

Քրիստոսի խաչափայլը քրիստոսակերտ Դրախտին՝ Եկեղեցոյ մէջ հաստատուած երկրորդ Ծառն է, որուն պտուղը Քրիստոս՝ կեանք եւ փրկութիւն կը պարգեւէ առաջին Ծառի պտուղէն դատապարտեալ աղամորդիներու:

Քրիստոսի խաչափայլը մեր ձեռքերուն Մովսէսի գաւազանն է աշխարհի փառաւորներէն հալածական եւ Սինայի անապարներու վերածուած անապարակ մեր կեանքերուն ուղղութիւն եւ նպարակ րուող:

Ծարուած ու պապակած մեր հոգիներուն աստուածաբուն կեանքի աղբիւր է եւ անսպառ երկնառաք մանանայ է:

Քրիստոսի խաչափայլը պղինձէ օձին օրինակով իմանալի զոհասեղան է, որուն վրայ Աստուած ինք պարարագուեցաւ որպէս անարար Գառն, ո՛չ միայն Աբրահամի, Իսահակ որդիին փոխարէն, այլեւ՝ համայն մարդկութեան կեանքը երաշխաւորելու եւ փրկելու համար:

Քրիստոսի խաչափայլը կեանքի ծովուն վրայ Նոյնան փրկութեան տապանն է: Քառայթել աշխարհաբարած ճանապարհը՝ Աւերարանի լոյսը աշխարհի բոլոր ծագերուն տարածող հորիզոնէ՝ հորիզոն:

Քրիստոսի խաչափայլը իմանալի սանդուխ է մեզ երկրէն երկինք փոխադրող: Յարութեան աւազան, որուն մէջ մկրտուածներս, Քրիստոսով նորոգ կեանքի մը հանդերձը կը կրենք:

Ո՛վ աստուածանուէր սուրբ Քառայթել,

Քեզմով մեր անձերը կը սրբագործուին, եկեղեցւոյ խորհուրդները կը նուիրագործուին:

Քեզմով այս աշխարհէն բաժնուած ննջեցեալները իրենց աչքերը աստուածամերձ խորաններու լոյսերուն կը բանան, երկնային հանգիստը ժառանգելու...

Քեզմով կը յուսադրուին հոս մնացողներս՝ Քրիստոսի Գալուստը Ա. Խաչիդ նշանով ողջունելու...

“Christ himself carried our sins in his body to the cross, so that we might die to sin and live for righteousness. It is by his wounds that you have been healed” (Peter 2:24).

According to the custom prevalent during Jesus’ lifetime criminals were punished by crucifixion. Then, both their bodies and crosses were left on the spot as a reminder to the rest of the population as to how a criminal is punished to death and destruction. As we know from Christ’s entombment story, Joseph of Arimathea removed the body of Jesus by a special request granted to him by Pontius Pilate (the Roman Governor). But the cross was left on the spot of His crucifixion, along with the other two crosses upon which two thieves were crucified with Jesus (Matthew 27:33-61; Mark 15:22-47; Luke 23:33-56).

After the death of Christ, the Christian were persecuted in Palestine (Acts 5:17-18; 6:8-15). They were mocked and ridiculed for their belief in Jesus. To insult the Christian congregation of Jerusalem the Jews turned the hill of Calvary, where Jesus was crucified, into a dumping ground. Thus the three crosses remained under trash for almost three full centuries.

When Constantine the Great proclaimed Christianity as the state religion of the Roman Empire, 325 A.D., his mother, Queen Helena, became a Christian. Queen Helena was a pious person. As a tribute to the holy places, she decided to visit Palestine and especially to search for the Cross of Jesus. When Queen Helena arrived in Jerusalem in 327 A.D. she immediately started to investigate the city officials as how to go about finding the Cross of Jesus. A knowledgeable Jew by the name of Judas who was an archeologist gave specific information to the Queen’s personnel about the location of Christ’s crucifixion. After clearing up the entire hillside of its twenty feet of rubbish, three crosses were discovered, but because of their similarities it became impossible to distinguish the true cross of Jesus from that of the thieves were

crucified with Him.

When everyone was under mental stress as how to distinguish the true cross from the other two, a burial procession was passing by holding the coffin of a young boy just passed away. Someone suggested to lay the dead young man down on the crosses expecting a miracle which might lead toward the discovery of the true cross. When the young man was laid on the cross upon which Jesus was crucified, the expected miracle happened. The boy started to breath again while his face assumed the color of a living person, little by little.

Upon this miracle, the entire city of Jerusalem was overjoyed. The cross that performed the miracle was accepted as the true Cross of Jesus. Soon a church was erected upon the site to accommodate both Christ's crucifixion and burial places. The church was called Holy Sepulcher. This edifice, which stands high and impressive in old Jerusalem, is owned only by Roman Catholics, Greek Orthodox and Armenians having equal shares in it. Thus, along with six hundred million Catholics and three hundred million Orthodox around the world the little Armenian nation is co-partner in the Cathedral of the Holy Sepulcher worth billions of dollars if it is possible to designate any monetary value to it.

Judas, the Jew, upon seeing the miraculous event converted to Christianity. Later he became the Patriarch of Jerusalem changing his name to Cyril. He was martyred with his mother, Anna, in Jerusalem.

What can we learn from the feast of the discovery of Jesus' Cross is as important as its finding from the dump yard of Jerusalem. Each Christian has a cross buried in his soul, but often times lays among or under strange materials, negative behavior, tendencies and vices, such as pride, jealousy, impure thoughts, arrogance, criminal tendencies, disobedience to the law of the land, disobedience to our traditions and parental authority, and especially disobedience to the Law of God. If the celebration of the discovery of the cross will not effect our inner life, thoughts, tendencies and behavior, if we are resolved to continue to pile up more and more vices upon those which we already possess, this festive day is not ours, neither can it belong to us.

“And we know that our old being has been put to death with Christ on His Cross, in order that the power of the sinful self might be destroyed, so that we should no longer be the slaves of Sin” (Romans 6:6).

“As for me, however, I will boast only about the cross of our Lord Jesus Christ; for by means of His Cross the world is dead to me, and I am dead to the world. It does not matter at all whether or not one is circumcised; what does matter is being a new creature” (Galatians 6:14-15).

This is a time for a deep search in the utmost corners of our souls that we may find the Cross of Jesus (the teachings of the Gospel and the Saving Grace of The Holy Spirit) in our hearts. That Cross should prevail both on our thoughts and desires that we may arise above our vices and control them instead of being controlled and enslaved by them. Remember the cross was found once. But we can find it in our hearts every moment of our life. The Kud Khatch, therefore, is not a one day event, but evolves our entire life.

*Lord Jesus Christ,
For the sake of thy holy cross,
Be with me to shield me.*

*Lord Jesus Christ,
By the memory of thy blessed cross,
Be within to strengthen me.*

*Lord Jesus Christ,
For thy holy cross,
Be ever round about me to protect me.*

*Lord Jesus Christ,
For thy glorious cross,
Go before me to direct my steps.*

*Lord Jesus Christ,
For thy adorable cross,
Come thou after me to guard me.*

*Lord Jesus Christ,
For thy cross worthy of all praise,
Overshadow me to bless me.*

*Lord Jesus Christ,
For thy noble cross,
Be thou in me to lead me to thy kingdom.*

11th Century prayer

Դ. Կիրակի

Նիւթ՝ Մեր Սրտի Ընծան

Աւետարանի Հատուած (Մարկ. 12:41-44):

• **Տէրունական աղօթք «Հայր Մեր» եւ**
«Իմաստութիւն չօր Յիսուս, տուր ինձ
իմաստութիւն գրարիս խորհել եւ խօսել եւ
գործել առաջի քո յամենայն ժամ. ի չար
խորհրդոց, ի բանից եւ ի գործոց փրկեա՛ զիս. եւ
ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս »:

• **Սաղմոսի ուսուցում [10 վայրկեան]**
ԸՆԹԵՐՅՈՒՄ
ՍԱՂՄՈՄԵՐՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՀԵՏԵՒՈՂՈՒԹԵԱՄԲ
Սաղմոս 23

- **Տէ՛րն է հովիւս: Կը հոգայ պէտքերս:**
= Դալար արօտավայրերու մէջ կը հանգչեցնէ
զիս եւ հանգստարար ջուրերու ափին կը
սնուցանէ:

- **Կը վերանորոգէ զիս եւ ուղիղ ճամբաներէ
կ'առաջնորդէ, որպէսզի իր անունը փառա-
ւորուի:**

= Նոյնիսկ եթէ մահուան շուքը ծանրանայ իմ
վրաս՝ չարէն չեմ վախնար, որովհետեւ Դուն իմ
հետս ես Տէ՛ր: Քու առաջնորդութիւնդ եւ պաշտ-
պանութիւնդ ապահովութիւն կու տան ինծի:

- **Արդարեւ ինծի համար սեղան պատրաստեցիր
թշնամիներուս առջեւ, իւղով օծեցիր զլուխս եւ
ուրախութեան բաժակդ տուիր, որ թունդ գինիի
պէս արբեցուց զիս:**

= Տէր, վստահ եմ, ողորմութիւնդ անպակաս
պիտի ըլլայ վրայէս կեանքիս ամբողջ տեւողու-
թեան, որպէսզի ընդմիշտ տաճարիդ մէջ
բնակիմ:

• **Սաղթանք /աղօթք/ ոսկեղէն համարի
ուսուցում [10 վայրկեան]**

Ոսկեղէն համար

«Երանի՛ անոր որ աղքատին հոգ կը
տանի: Նեղութեան օրը Տէրը պիտի փրկէ զայն»
(Սաղմոս 41:1):

«Տէրը բարիք կ'ընէ բարիներուն եւ
սրտով ուղիղներուն» (Սաղմոս 125:4):

«Ի՞նչ օգուտ, եթէ մարդ ամբողջ աշխար-
հը շահի, բայց իր կեանքը կորսնցնէ, որովհետեւ

4.- Sunday

Theme: The Gift of our Heart

Gospel Reading: (Mark 12:41-44)

• **Lord’s Prayer and Prayer on beginning work;** “Jesus, Wisdom of the Father, grant me wisdom, that I may at all times think, speak and do before You that which is good in Your sight. And save me from evil thoughts, words and deeds. Have mercy upon Your creatures, and upon me great sinner that I am”.

• **Reading/teaching of Psalms [10 minutes]**
Psalm 23

- The Lord is my shepherd; I shall not want. He makes me to lie down in green pastures; He leads me beside the still waters.

= He restores my soul; He leads me in the paths of righteousness for His name’s sake.

- Yea, though I walk through the valley of the shadow of death, I will fear no evil; for You are with me; Your rod and Your staff, they comfort me.

= You prepare a table before me in the presence of my enemies; You anoint my head with oil; my cup runs over.

- Surely goodness and mercy shall follow me all the days of my life; and I will dwell in the house of the Lord forever.

• **Teaching of Prayer/ biblical verses [10 minutes]**

Biblical Verse

- “Blessed is he who considers the poor; The Lord will deliver him in time of trouble” (Psalm 41:1).

- “Do good, O Lord, to those who are good, and to those who are upright in their hearts” (Psalm 125:4).

- “For what profit is it to a man if he gains the whole world, and loses his own soul? Or what will a man give in exchange for his soul?” (Matt. 16:26).

ոեւէ բանով չի կրնար իր կեանքը ետ առնել» (Մատթ. 16:26):

«Աւելի երջանկաբեր է տալը քան առնելը» (Գործք. 20:35):

«Աստուած գուարթառատ կերպով նուիրողը կը սիրէ» (Բ.Կորնթ.9:7):

- Շարականի ուսուցում [10 վայրկեան]
  - Ս. Պատարագի երգերէն՝
  - «Մարմին Տէրունական»

Մարմին տէրունական եւ արիւն փրկչական, կայ անձնաճիւղի երկնային գորութիւնք յաներեւոյթս երգեն եւ ասեն անհանգիստ բարբառով. Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ, Տէր գորութեանց:

- Ճաշու Աւետարանի ընթերցումէն առաջ երգել
  - Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօր, սուրբ եւ անմահ որ յարեար ի մեռելոց, ողորմեա մեզ:
- Նախընտրաբար ըստ Տօնացոյցի Կիրակի օրուան Ճաշու Աւետարանի ընթերցումը կատարել եւ համապատասխան բացատրութիւններ տալ: [15 վայրկեան]
- Անդրադառնալ կրօնական-ազգային տօներուն [5 վայրկեան]

Այս Կիրակի խօսիլ «Այրի կնոջ օրինակով ոչ թէ պայմանական, ցուցադրական, բարիք կամ օգնութիւն կատարելու մասին, այլ՝ անյիշաչար, կամաւոր եւ անձնագոհ նուիրումով մեր տաղանդէն, շնորհքներէն եւ նիւթական կարելիութիւններէն ինչպէ՞ս գոհողութեամբ եւ անպայմանական սիրով բաժին պէտք է հանել գիտնանք Աստուծոյ, եկեղեցիին ու կարօտեալին»:

- Թելադրութիւններ եւ ծանուցում-յայտարարութիւններ [5 վայրկեան]
- Կամաւոր նուէրներու հաւաք
- Կիրակնօրեայի քայլերգ
- Դասարանային Աշխատանք

- “It is more blessed to give than to receive” (Acts 20:35).
- “God loves a cheerful giver” (2 Corinthians 9:7).

- Teaching of ‘sharagan’ or Spiritual hymns. [10 minutes]

From the Hymns of Holy Badarak
“The Body of the Lord”

Marmin deroonagan yev aryoun purgchagan gaarachi, yergnayin zorootyounk hanere-vooyts yerquen yev asen anhanquisd parparov. Soorp, Soorp, Soorp, Der zorootyants.

The Body of the Lord and the Blood of the Savior are represented before us; the invisible heavenly hosts are singing and saying with unceasing voice: Holy, Holy, Holy is the Lord of Hosts.

- Before the Gospel reading students must sing

Trisagion “soorp Asdvadz”
Holy God, Holy and Mighty, Holy and immortal, who did rise from the dead, have mercy upon us.

Variables of Trisagion

For Theophany and Transfiguration: “Who was revealed for us, have mercy upon us”.

For Purification, Pentecost and Assumption: “Who did come and are to come, have mercy upon us”.

For Feasts of the Cross, of the Church, saints and Fasting days: “Who was crucified for us, have mercy upon us”.

- It is preferred to read the Gospel of the day. The teacher should explain/ comment what was read [15 minutes].

On this Sunday it is appropriate to talk about love-offerings; gifts which are outflow of a loving sacrificial spirit. It is not the size/ amount of the gift that matters, but the loving heart; sharing our gifts, using our talents for the glory of God by serv

- **Փակման Աղօթք**

«Պահապան ամենայնի Քրիստոս, աջ քո հովանի լիցի ի վերայ իմ ի տուէ եւ ի գիշերի, ի նստիլ ի տան, ի գնալ ի ճանապարհ, ի ննջել եւ ի յառնել, զի մի՛ երբեք սասանեցայց. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ բազմամեղիս»:

by serving His church and reaching out the needy. [5 minutes].

- **Announcements/ recommendations/ suggestions**
- **Collection**
- **Sunday School’s anthem**
- **Students depart to their classes.**
- **Closing Prayer**

“Christ, Guardian of all creatures, let Your right hand be a shadow over me day and night, tarrying at home and traveling, sleeping and rising, that I may never fail. Have mercy upon Your creatures, and upon me, great sinner that I am”.